

לצאת מהקופסה השחורה

ראסם ח'מאיסי

הכותב הוא מתכנן וגיאוגרף, פרופסור חבר בחוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה, עמית מחקר בכיר, מכון ון ליר ירושלים

השופט גולדברג צדק בהכירו בזכויות ההיסטוריות של הבדואים, אך חטא כאשר לא חרג מן החשיבה המסורתית, מהדוקטרינה המקובעת, ששוללת זכויות קניין של הבדואים, שמתרכזת בפרוצדורות, ושאינה חורגת בחשיבתה מהמדיניות שגובשה במטרה לייחד את הקרקע בישראל; חשיבה מסורתית זו מוציאה את הפתרונות המוצעים על ידי הוועדה מהקונטקסט ההיסטורי שקיבע את היחסים בין מדינת ישראל לאוכלוסייה הערבית, בכלל זה האוכלוסייה הבדואית; יש הטוענים כי השופט וחלק מחבריו בוועדה חושבים שהם הציעו הצעות מהפכניות להסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב, אך לדעתי, אף כי הצעדים המוצעים על ידי הוועדה חשובים, חלקם נוטים לכיוון הנכון ויש לברך עליהם ולקדם את יישומם - אחרים פוגעניים ובעייתיים, במיוחד בנושא זכויות הבעלות על הקרקע, המהוות את סלע המחלוקת הבסיסי בין המדינה לאזרחים הבדואים.

צדק השופט בדימוס א. גולדברג, יושב ראש הוועדה להצעת מדיניות להסדרת התיישבות הבדואים בנגב, בדבריו בעת מסירת מסקנות הוועדה לשר הבינוי והשיכון שמינה את הוועדה, כשאמר: "הבדואים בנגב אינם שוהים בלתי חוקיים, הם אינם שקופים וחסרי זכויות. הם אזרחי המדינה, וככאלה יש להם זכויות וגם חובות. בכלל זה חובת הציות לחוק. זו חובה החלה על כל אזרחי המדינה בלי יוצא מן הכלל." צדק השופט גם כשאמר כי "ברו"ח מצויה סקירה היסטורית תמציתית על הבדואים בנגב. על אזרחי התיישבותם לפני קום המדינה ואחרי קום המדינה, בכלל זה העברת שבטים שלמים על ידי המדינה לאזור המכונה אזור הסייג. יש לזכור כי הם לא פלשו לאזור זה, חלקם היו שם לפני קום המדינה וחלקם הועברו לשם ממקומות אחרים בנגב."

דבריו של השופט גולדברג מבטאים תפיסה ושיח חדש בדיון הציבורי בישראל, ברוח

ובהמשך לדר"ח "ועדת אור" שבדקה את מאורעות אוקטובר 2000. אך בשעה שהשופט הציג את נושא המאבק על הקרקעות בו עסקה הוועדה, הוא חזר על גישה שמרנית ומנטרה מסורתית כשאמר את הדברים הבאים: "...בעניין הבעלות על הקרקעות הוסבר בדר"ח כי על פי פסיקת בית המשפט העליון אין לבדואים זכות בעלות רק מכוח אחיזתם בקרקע שנים רבות." כלומר, הבסיס לעמדת השופט והוועדה הגו הבסיס המשפטי שנתקבל על ידי בית המשפט העליון בשנת 1984, שדחה זכות הבדואים על הקרקע שהחזיקו ועיבדו, בטענה שהיא אדמת "מוואת". מאז פסיקה זו לא חל שינוי בעמדת בתי המשפט השוללת את הזכויות ההיסטוריות והטבעיות של האוכלוסייה הערבית-הבדואית באדמותיה. אמנם השופט גולדברג רצה לבשר לנו כי קיימת תזוזה מועטה בקביעה משפטית שמרנית זו, בקובעו כי "אף על פי כן הצעת הדר"ח היא להכיר בזכות בעלות בשיעור מסוים מתוך התחשבות בזיקה ההיסטורית של הבדואים לקרקע. חלק משיעור הבעלות יירשם על שם הבדואי שתביעתו הוכרה, ועבור חלק אחר תינתן לו תמורה כספית כמפורט בהצעה". על צוהר קטן זה שפתחה הוועדה להכרה בזכות ההיסטורית של האוכלוסייה הבדואית על הקרקע, אך לא בזכות הבעלות שלהם, לא הסכימו כל חברי הוועדה וגם רבים בציבור הישראלי ומנהיגיו מתנגדים להכרה זו.

השופט גולדברג צדק בהכרתו בזכויות ההיסטוריות של הבדואים, אך חטא כאשר לא חרג מן החשיבה המסורתית, מהפרדיגמה השמרנית, מהדוקטרינה המקובעת, השוללת זכויות קניין של הבדואים והמתרכזת בפרוצדורות, ואינה חושבת מחוץ ל"קופסה השחורה" שגובשה במטרה לייחד את הקרקע בישראל. חשיבה מסורתית זו מוציאה את הפתרונות המוצעים מהקונטקסט ההיסטורי הגיאוגרפי או הסוציו-תרבותי שקיבע את היחסים בין מדינת ישראל לאוכלוסייה הערבית, בכלל זה האוכלוסייה הבדואית. אמנם יש הטוענים כי השופט וחלק מחבריו בוועדה חושבים שהם הציעו הצעות מהפכניות להסדיר את ההתיישבות הבדואית בנגב, במיוחד בעניין ההכרה בכפרים. אך לדעתי, אף כי הצעדים המוצעים על ידי הוועדה חשובים, חלקם נוטים לכיוון הנכון ויש לברך עליהם ולקדם את יישומם, אבל אחרים הם פוגעניים ובעייתיים ומנציחים את האי-הצדק כלפי האוכלוסייה הבדואית, במיוחד בנושא זכויות הבעלות על הקרקע, המהווה את סלע המחלוקת הבסיסי בין המדינה לאזרחים הבדואים.

מאמר זה יתמקד בסוגיית הבעלות ויציע גישה חלופית להתמודדות עמה.

בסעיף 146 של המלצות הדר"ח נכתב: "יש לראות את ההמלצות כשרשרת שכל

חוליותיה אחוזות זו בזו. לא ניתן לפתור את בעיית ההתיישבות בלי פתרון בעיית הקרקעות, לא ניתן לפתור את בעיית הקרקעות בלי לפתור את בעיית ההתיישבות, ולא ניתן לפתור את שתי הבעיות האלה בלי לפתור את המצוקות של הבדואים ובכללן נושאי התעסוקה, הרווחה והחינוך... המצוקות זועקות לפתרון כחלק ממכלול הנושאים הדורשים הסדר".

**"לישראל דרוש
כיום פתרון
אמיץ שמפרק
איתוסים ומתאים
לרוח הזמן
והמקום, שעשוי
להביא פשרות
בין הבדואים
לבין מדינתם,
בין האזרחים
הערבים לבין
מוסדות המדינה
וגם בין ישראל
למדינות ערביות
ובמיוחד העם
הפלסטיני".**

הנחת העבודה של הדו"ח ונקודת המוצא שלו היא שיש לפעול באופן מערכתי כדי "להתמודד עם המסוכנות ולהגדיל את התוחלת". אך הניסיון מלמד כי הסוגיות המורכבות והסבוכות שהוועדה ניסתה להתמודד איתן אמנם דורשות התערבות מערכתית, אך כל מי שמתמצא בנושא יודע שאין מערך של מטרות מוסכמות בין בעלי העניין והאינטרסים לבין אלה שאמורים להיות שותפים למימוש המדיניות המוצעת בדו"ח, אפילו אם מדיניות זו מוסכמת על האוכלוסייה הבדואית ומאושרת על ידי הממשלה. בפועל קיימים פערים בזמינות משאבים, בסדר הקדימויות, בתחומי הטיפול, באופי ההגדרה והאיתור של הבעיות על ידי בעלי העניין והמעורבים ואלה שאמורים להיות מעורבים בפתרון, כמו גם ההקשר שבו הפתרונות המוצעים עשויים להיות מיושמים. מן הטעם הזה צריך להיות ברור כי ההקשר והנסיבות עלולים להוות צל המאיים לפרק את החוליות של ההמלצות המוצעות על ידי הוועדה. גם מסיבה זו ראוי היה להציע סדר קדימויות ברור לפתרון הבעיות של האוכלוסייה הבדואית. פתרון כזה יכול להתממש על ידי יצירת תהליכים "מוטי פתרון בשלבים", לפי אזורים או סוגיות ראשיות מחוללות שינוי. תהליכים המאפשרים, או מבוססים, על העיקרון של מימוש ועשיית צדק מעברי "transitional Justice", ובכלל זה הפרדה בין טיפול באדם לעומת טיפול באדמה, למרות שקיים קשר הדוק ביניהם.

בקרב האוכלוסייה הבדואית קיימים ומתפתחים הבדלים בין צורת היישובים וגודלם, למרות מדיניות העיור הכפוי הגורף שנקטה המדינה כלפי ההתכנסות היישובית

של האוכלוסייה הברואית. כמו כן קיימים הבדלים בזכויות הבעלות על הקרקע מבחינת היקף התביעות, מיקומן, שימושי הקרקע וייעודיה בשטחים הנתבעים על ידי האוכלוסייה הברואית. לכן, במקום הגישה הגורפת הנהוגה בטיפול באוכלוסייה הברואית, שגם הוועדה בהמלצותיה שמרה עליה, הרי גיבוש גישה מבחינה, מוגדרת מראש, בהתמודדות עם הסוגיות שנידונו בדו"ח היה מסייע להכנת תוכנית יישום של ההמלצות. תוכנית שתתמודד עם נושאים כמו הסרת חסמים והגברת פתחים לפיתוח כלכלי וקהילתי בקרב חלק מהאוכלוסייה הערבית הברואית. פיתוח כזה יכול לאפשר יצירת זרימה שונה, מתן הזדמנויות והעתקת דוגמאות מוצלחות ולמנוע המשך הגישה האחידה העלולה להוביל לכישלון גורף.

בהקשר זה אני מבקש להעלות לדיון גישה נוספת להתמודדות עם סוגיית הקרקעות, גישה השונה מזו שהציעה ועדת גולדברג. גישה מוצעת זו מבוססת על רוח הזמן, על השיח הבינלאומי של שמירת זכויות האדם, שמירת זכויות הילדים והכרה בזכויות קולקטיביות ופרטיות של קבוצות לאומיות-תרבותיות בתוך מדינת לאום. המדובר בשיח של הבטחת זכויות כמו הזכות לתכנון, הזכות לקניין, הזכות לנכס, הזכות לייצר את המרחב. הגישה של שמירה וכיבוד של זכויות האדם מתאימה גם לרוח המקום של הנגב, וגם לבסיס חוק כבוד האדם וחירותו שנחקק על ידי הכנסת, ומהווה בסיס לפסיקה של בית המשפט העליון בישראל, גישה זו אינה חדשה. היא קיימת בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל וניתן להחיל אותה על גם על האוכלוסייה הברואית.

מהותה של הגישה השמרנית: דחיית ההכרה בזכות בעלות על קרקע ומשמעויותיה

לפני שאציג את הגישה שאני מציע להסדרת הבעלות על הקרקע כמו גם הסדרת ההתיישבות הברואית, שבמהותה יציאה מ"הקופסה השחורה" שעל פיה פועלות המערכות המדינתיות כיום, אציג בקיצור את מהותה של הגישה השמרנית, שדוחה את זכות הקניין של הברואים על קרקעותיהם, והמנחה את מדיניות היישוב ומערך היישובים של האוכלוסייה הברואית. גבולות קופסה קיימת זו תחמו את עמדת המדינה בנושא הבעלות על הקרקע ויצרו מעין מעגל קסמים שכבול בהרבה פרוצדורות משפטיות הנגזרות מבסיס ערכי, נורמטיבי, אידיאולוגי ופוליטי ציוני-יהודי, הממוסד באמצעות מנגנונים שלטוניים של המדינה. גבולות קופסה זו נכפו על האוכלוסייה הערבית וגם הברואית בנגב ויצרו את רקמת היחסים בין המדינה לאוכלוסייה הברואית ואת צורות ההתפתחות של אוכלוסייה זו.

הגישה הרווחת בעניין דחיית זכות הבדואים על קרקע – גישה שגם ועדת גולדברג אימצה אותה – מבוססת על המלצת ועדה בראשות עו"ד פליאה אלבק אשר הגישה באוקטובר 1975 את המלצותיה לממשלה, שאישרה אותן. ועדת אלבק קבעה כי כל הקרקעות באזור הסייג הן מסוג "מוואת" וכי "אין הבדואים יכולים לרכוש שום זכויות, אפילו מכוח החזקה ועיבוד ממושכים, ולפיכך כל האדמות הנן אדמות מדינה". טענה זו אף התקבלה על ידי בית המשפט העליון בתקדים ה"וואשלה" משנת 1984, והיא מופיעה גם בדר"ח ועדת גולדברג, (סעיף 77 עמ' 28)

"על המדינה להכיר בזכות הבעלות של החובטים

הבדואים על הקרקע בוגב ולגסור לידיהם את השטח. הכרה כזו לא תסכן את המדינה וגם לא תפגע בוגב".

שבו נכתב: "מתן זכות על קרקע על ידי המדינה מתוך התחשבות בזיקה ההיסטורית ולא מתוך זכות שבדין (שאינה קיימת), הוא שעומד גם ביסוד ההסדר המוצע על ידינו לפתרון המאבק על הקרקע".

לפני שאנתח את משמעות הסעיף הזה, אצביע על השמרנות שהוצגה בסוף סעיף 76 של מתווה המדיניות המוצעת בדר"ח ועדת גולדברג, המזכירה את "חוק השלום" משנת 1980 שעל פיו בוצע פינוי של אוכלוסייה בדואית מתל מלחתה. "חוק השלום" שילב בין מתן פיצוי כספי תמורת קרקע שנלקחה מהבדואים וגם מתן שטח קרקע חלופית שנרשמה כבעלותם של הבדואים ביישובים כסייפה וערערה בנגב. למרות החוק הזה דאגה המדינה שלא לייצר תקדים ולהכיר

בזכות הבדואים על הקרקע. לכן בסעיף 1(ב) של "חוק השלום" צוין, "כי אין בהכללת מקרקעין בתוספת שבחוק משום הודאה או ראייה שהמקרקעין לא היו נכסי המדינה לפני יום תחילתו של חוק זה, או שלמדינה אין, או לא היתה, זכות או זיקה בהם".

העקביות וההתמדה של מוסדות המדינה בנושא הכחשת זכות הבדואים בקרקע מבטאות גם גישה סלקטיבית וברדרנית של מדינת ישראל באימוץ הדין העות'מאני והמנדטורי שמשטר המקרקעין בישראל מבוסס עליהם. משטר המקרקעין העות'מאני וגם המנדטורי הכירו בזכויות חזקה שהפכו לבעלות וגם הכירו בזכויות המבוססות על המנהגים וההסדרים המקומיים. זאת, בניגוד לעמדת מדינת ישראל המסרבת להכיר בזכויות אלה. מטעם זה קבעה המדינה שכל אדמות הבדואים הם אדמות "מוואת" שאין לבדואים זכות בעלות עליהן. קביעה זו אינה מבוססת על צדק, חוק או משטר מקרקעין

שירשה מדינת ישראל מהריבונים שקדמו לה אלא על ההתאמות שנראו בעינינו חשובות להשגת יעדי יהוד הקרקע, ומימוש יעדי הפרויקט הציוני והקמת מדינת ישראל.

ברור כי בכוחה של המדינה לשלול את זכויות הברואים בקרקע בהתבסס על נימוקים וטענות המסתמכים על מורשת החוקים העות'מאניים והמנדטוריים באופן סלקטיבי, בררני ומבחין, כמו גם הכנסת תיקון בחוקים, בפרוצדורות וכמערכת היישובית שתפקידה לשרת את היעדים של יהוד הקרקע. כאן ניתן לומר, כי למרות הגישה האזרחית שהשופט גולדברג הציג בדבריו, גישה שגם קיבלה ביטוי בדו"ח – ברקע לה ניצבת התעלמות, אולי מכוונת, מהקשר ההתפתחות ההיסטורית והשינויים הגיאוגרפיים שגרמו לשינוי מהותי בנסיבות, במצב ובמעמד של האוכלוסייה הברואית, והביא לנישול אוכלוסייה זו מאדמותיה, בהתבסס על דין המדינה, ששולל את דין המנהגים המקובל על הקהילה הברואית.

בפני חברי ועדת גולדברג עמדה התהוות הריכוז האזורי של האוכלוסייה הברואית באזור הסייג בנגב לאחר מלחמת 1948. ריכוז זה באזור זה לא נעשה באקראי, אלא כנראה כתוצאה ממתווה תוכנית החלוקה 1947, שלפיו רוב אזור הסייג היה מצוי בתוך המדינה הערבית שהיתה צריכה לקום על פי החלטת האו"ם משנת 1947. כנראה שמנהיגי מדינת ישראל באותם ימים ציפו שמיד לאחר הקמת מדינת ישראל יתקיים הסדר גיאוגרפי עם מדינות ערב והפליסטינים, קו שביתת הנשק שנקבע בשנת 1949 ישתנה בהתאם לתוכנית החלוקה של האו"ם, ורוב אזור הסייג שאליו כונסו שאריות האוכלוסייה הברואית בנגב ייכלל בו. מדיניות זו הובילה לפינוי חלק מהאוכלוסייה הברואית שהתגוררה באזור הסייג, בהנחיית הממשל הצבאי שהוטל עליהם בשנים 1949 עד 1966, לתחומי קרקע לא מוכרים. "פליטי פנים" אלה הנם כיום במעמד של "מחוסרי קרקע". לחלק מהם יש הוכחות בעלות על קרקעותיהם, אך הוכחות אלה אינן מוכרות על ידי המערכת המנהלת את המקרקעין בישראל. גם לחלק מהשבטים ומהפלגים הברואיים שגרו בעבר בתוך אזור הסייג, יש הוכחות כתובות על זכויות הבעלות שלהם על הקרקע (למשל: אבו כף ואל-פורעה), אך גם הוכחות בעלות כתובות אלה לא עזרו לברואים שהן ברשותם לממש את זכות הקניין שלהם על הקרקע, כיוון שהמדינה קבעה שכל האדמות באזור הסייג הן אדמות מוואת בבעלות מדינה.

קביעה זו היא חלק מהדימוי הבלתי מוכח שהארץ הזו היתה ריקה מאוכלוסייה לפני הקמת מדינת ישראל. התפיסה של האדמה הריקה, "Terra Nullius", מהווה חלק

מדוקטרינה שהשתמשה בה האימפריה הבריטית בכדי להתעלם מזכותם של עמים ילידים בקרקע (יפתחאל, 2009). במציאות הישראלית שכיחה האמירה המוכרת על ידי מנהיגי התנועה הציונית: "באנו לארץ ללא עם לעם ללא ארץ". אמירה זו מבססת את הניכוס הציוני על הקרקע, בכלל זה בנגב (זנדברג, 2007). טענה שגויה זו באה לידי ביטוי גם בדו"ח ועדת גולדברג (סעיפים 3-15), שהציג את נתוני ההתיישבות הברואית בנגב בתקופה העות'מאנית והבריטית. האמת היא כי לאוכלוסייה הברואית שגרה במרחב הנגב – על כל קבוצה מבין מטיה ושבטיה – היתה טריטוריה קרקעית ברורה שאותה עיבדה והחזיקה, ושכל פרט במסגרתה ידע בעבר ויודע כיום היכן מצויים הגבולות שלו. והחוק הברואי, המבוסס על כללים ומנהגים מוסכמים, חזק בקרב אוכלוסייה זו לא פחות מחוק המדינה.

**"השטח שלגביו
אבוקש להכיר
בזכות התובעים
הברואים הוא רק
כ־4.1% ממחוז
הדרום, כ־4.6%
משטח נפת באר
שבע, וכחות
א־2.7% משטחה
של ישראל".**

עדות להכרה של הברואים בזכותם על הקרקע אפשר למצוא במועד שבו הכריזה המדינה (2.5.1971) על הליך הסדר קרקעות בנגב הצפוני. על פי פקודת הסדר זכויות במקרקעין 1969, הוגשו רק 3,220 תביעות הנוגעות לשטח של 776,856 דונם ובמסגרתן ביקשו הברואים לרשום את הקרקע המצויה בחזקתם וכבעלותם. באמצעות התביעות של הברואים הצליחה

המדינה לזהות את הקרקעות שלא היו כבעלות הברואים ורשמה את השטח הלא נתבע על שמה – ללא התנגדות הברואים. אבל, במקביל, לא עשתה המדינה את מה שתבעו הברואים. ישראל הקפיאה את הרישום של הקרקע שתבעו הברואים ועד היום היא מסרבת להכיר בזכויותיהם. מכאן אפשר להסיק כי הברואים טענו על קרקע שבאמת היתה כבעלותם ובחזקתם. מתוך שיחות עם ברואים שהגישו תביעות בעלות, עולה בבירור כי הם ביקשו לרשום, בתום לב, רק את הקרקעות שכבעלותם ולא חרגו משטח שהיה כבעלותם ובחזקתם. לעומת זאת, מדינת ישראל כפתה על הברואים, באמצעות ההסדר, מערכת חוקים ותקנות שחלקם אינם מקובלים על האוכלוסייה הברואית. מטרתה של מערכת חוקים זו שהונחתה על הברואים "מלמעלה" היתה, כאמור, אחת: לייחד את הקרקעות ולשרת את מטרות המדינה.

כדי לממש את מטרותיה קבעה המדינה כי אדמת המחלוקת בנגב היא "מוואת".

מערכת בתי המשפט בישראל אימצה עמדה זו ודחתה את דרישות הבדואים לרשום את קרקעותיה בהתאם לתקדים ה"וואשלה". בתי משפט שופטים על פי חוק, ולא בהכרח על פי צדק, ועל כן לא יכלו לחרוג מהחוק ולייצר תקדימים. זאת ועוד: בתי המשפט הם חלק ממערכת המדינה והם מגויסים לטובתה. כך אירע כי בהרבה מקרים בתי משפט שימשו זרוע להפקעת קרקע (Forman, 2005), כי השופטים במערכת פסקו על פי חוקים שנחקקו על ידי הכנסת, שהיא המוסד שבא להסדיר ולתת לגיטימיות נורמטיבית להסדרים ולפרוצדורות שישרתו את הרוב ואת המדינה, למרות שהתוצאה היא, לא פעם, פגיעה במיעוט. בהקשר זה אסור לשכוח כי נושאי הקרקע, הטריטוריה והאדמה הנם סוגיות רגישות במציאות של המאבק בין המדינה, הציבור היהודי והציבור הערבי. ומן הטעמים האלה ידעו הבדואים כי אם יפנו לבתי משפט בעקבות תקדים ה"וואשלה", הם יפסידו את כספם וגם את קרקעותיהם. כדי למצוא פתרון לבעיה שמרו הבדואים את קרקעותיהם על ידי המשך חזקתם ונוכחותם בה, למרות שכתוצאה מכך נאלצו לחיות באיכות חיים ירודה. היאחזות זו בקרקע הצמיחה גם את תופעת הכפרים הלא מוכרים.

לשיהוי בקבלת החלטות על תביעות הבעלות של הבדואים על הקרקע יש רציונל מבחינת המדינה ומנגנוניה. רציונל זה מבוסס על יצירת לחץ על חלק מהמשפחות הבדואיות במטרה להניעם לקבלת הסדר ותמורה כספית עבור הקרקע. המדינה מוכנה לשלם פיצויים כספיים בתמורה לווייתור הבדואים על החזקה בקרקע ומעבר לאתר קרקעי אחר, אך בו בזמן אינה מוכנה להכיר בבעלותם. מצב זה יוצר סתירה לוגית. איך ייתכן שמדינה עורכת הסדר ומשלמת פיצויים לאדם שאין היא מכירה בו כבעלים על הקרקע שתמורת פינוך היא מוכנה לשלם פיצוי?

הרציונל של עיכוב ההכרעה בעניין התביעות כנראה מבוסס גם על ההבנה של המדינה כי לכל אחד מן התובעים יש משך חיים קצוב, ולאחר מותו הרכוש הקרקעי הנתבע אמור להתחלק בין יורשיו, שמספרם גדל לפי מחזור הדורות. כבר לאחר שני דורות יהיה מספר היורשים רב וספק אם "יסתדרו" ביניהם. מותו של תובע הבעלות על הקרקע ומאבקי ירושה הכרוכים בהוצאת צווי ירושה מסבכים מאוד את הפרוצדורה של קביעת בעלות על הקרקע. כלומר, התחזית של תחלופה וריבוי של תובעים ויורשיהם גורמת לכך שאין למדינה אינטרס למהר ולהכיר בזכות הבדואים על הקרקע.

על פי נתוני ועדת גולדברג (סעיף 34), הביא תהליך ההסדר בין המדינה לבעלי/מחזיקי

קרקע בדואים לעריכת הסכם מצד המדינה לגבי 380 תביעות (כ־12% מכלל התביעות), על שטח של כ־205,670 דונם (כ־18% מהשטח הנתבע). מיעוט ההסדרים נבע ככל הנראה מן השיהוי והביורוקרטיה המכוונת ומהתנגדות הבדואים לוותר על קרקעותיהם לטובת המדינה. אולם השיהוי יצר גם בעיה חדשה וכבדת משקל. האוכלוסייה הבדואית גדלה והכפילה את עצמה מכ־15 אלף נפש בשנת 1950 לכמעט 180 אלף נפש בשנת 2008, וצפויה להגיע ליותר מ־300 אלף נפש בשנת 2020. גידול זה מייצר ריבוי של יורשים והיווצרות של חלקי־חלקות רבים. וכיוון שהבדואים המתרכים מאוד חייבים להתגורר במקום כלשהו, נוצרה תופעת הפזורות, או בשם הידוע יותר, "הכפרים הלא מוכרים", שהמדינה אינה מתכננת אותם וגם אינה מספקת להם שירותים.

"האדם הבדוא"

החקלאי

המסורתי אחיחם

אל הקרקע שלו

כמרחב אחיה

וכבטים כלכלי

- כמו גם כחלק

מהתרבות שלו."

מדיניות האי־הכרה בזכויות הבדואים על הקרקע מבחינה קניינית, אי־הכרה בטריטוריה ובמרחב הטבעי שלהם, כמו גם נקיטת מדיניות של עיור פיזי כפוי שבמהותו ריכוז האוכלוסייה הבדואית, הכיאה בתחילה לריכוז/כינוס מגורים באזור הסייג ואחר כך, מאז 1964, יצרה את ההליך של הכינוס/הריכוז היישובי בתוך שבע עיירות מתוכננות, במטרה לצמצם את השטח והטריטוריה בו נוכחת האוכלוסייה הבדואית. מדיניות כינוס ועיור כפוי גורף זו הנה, לדעתי, ביטוי לתפיסה

של "טיהור" מרחבי־אתני – Spaci-Cide – שבמסגרתו מבצעת המדינה העברת אוכלוסייה ממקום למקום, במטרה להשאיר את השטח פנוי מתושבים או כדי לשרת את מטרות המדינה המבקשת ליישב את השטח המפונה באוכלוסיית הרוב.

מול מדיניות מוצהרת יזומה של ריכוז אוכלוסייה בדואית בשבע עיירות, האוכלוסייה הבדואית המשיכה לגדול גם מחוץ לעיירות, כיוון שהעיירות הקיימות לא יצרו עוגן למשיכת אוכלוסייה אליהן. להיפך. כיוון שהדימוי של עיירות אלה הוא נמוך, מתחילה להתפתח הגירה שלילית מהן והיווצרות אזורי מגורים של אוכלוסייה בדואית מחוץ לעיירות המוכרות, במקומות שהיו כפרים קודם להקמת מדינת ישראל, כגון קסר אל־סר ואס־בטין, שהמדינה הכירה בהם לאחרונה. דוגמה נוספת לתהליך זה אפשר למצוא בכפרים שצמחו באופן אורגני על בסיס גרעינים ותיקים או גרעינים של "פליטי פנים", שהממשל הצבאי ביקש מהם להתיישב במקום שהותם כיום –

כגון שבט אל-עוקבי שהועבר מאזור אל-עראקיב מדרום לרהט לדרום חורה בו הם יושבים בכפר לא מוכר.

ההתפתחות האורגנית הלא מתוכננת בקרב האוכלוסייה הברואית יצרה מערכת יישובית היררכית, שמבוססת על עקרונות של החיאה ושמירה על קרקע פרטית וטריטוריה שבטית, פיתוח כפרי, עיבוד חקלאי והעדפת צורת חיים מסורתית שאינה תואמת את העיור הפיזי הכפוי שהונחת על ידי המדינה. כפרים אלה צמחו על קרקע שבעיני המחזיקים בה היא בבעלות פרטית, וכל בני השבט או בני שבטים אחרים מכירים בבעלות זו ובגבולותיה. רק המדינה אינה מכירה בבעלות זו על האדמה. מול מדיניות העיור הכפוי נוצרו הכפרים האורגניים, שהמדינה נאלצה להכיר בחלק מהם בתחילת שנות ה-2000 והם מאוגדים במועצה אזורית אבו בסמה. זה המקום לציין כי כבר בשנת 1990 הציעה האגודה לסיוע ולשמירה על זכויות הברואים תוכנית-אב למערכת יישובית חלופית לזו שאושרה על ידי המדינה. אני הוא שערכתי את התוכנית, שהציעה מגוון יישובי היררכי עבור האוכלוסייה הברואית, שכולל יישובים עירוניים, יישובים כפריים, יישובי רועים ושכונות בערים היהודיות, וזאת במקום מדיניות העיור הכפוי הגורף. למרבה הצער המדינה סירבה לרונ בתוכנית. רק לאחר עשור נאלצה המדינה להכיר במציאות שנוצרה ללא תכנון מקדים, מציאות שתוכנית-האב החלופית חזתה.

עמדתה השמרנית של המדינה, שאומצה בחלקה על ידי ועדת גולדברג, והתנהלות מוסדות המדינה כלפי האוכלוסייה הברואית – שכללה לא רק התעלמות מהכרה בזכויותיהם על הקרקע, אלא גם הנהגת מדיניות של עיור כפוי, אי-העמדת משאבי תכנון והזדמנויות פיתוח ליישובים הברואיים וריכוז מאמץ הפיתוח ביישובים היהודיים – יצרה תופעות של הגדלת פערים בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הברואית והגבירה את חוסר אמונם של הברואים במדיניות מוסדות המדינה. חוסר אמון זה חלחל ליחסים בין הציבור היהודי לציבור הערבי והברואי, חיזק את החששות והאיומים ההדדיים, העמיק את ההדרה של הברואים מהמרחב הציבורי הישראלי והפחית את הרגשת השייכות שלהם למרחב זה.

ככל שחולפים הימים ללא פתרון הולם, היקף הבעיה הולך וגדל והשאלות הקשורות בנושא ושאתן יש להתמודד מתחזקות ומתעצמות. למשל, היכן מצויה הנקודה שבה יש להתחיל? האם להתחיל בהכרה ביישובים, או בעשיית הסדר במקרקעין, או אולי להתחיל בהתמודדות עם הצרכים של היישובים והעיירות המתוכננים במטרה לשמור

בהם את האוכלוסייה ולהפוך אותם לאטרקטיביים? או אולי יש לתת תשומת לב תחילה ליישובים הנמצאים בתהליך הכרה, או אולי להסדיר ראשית את מעמד הכפרים הלא מוכרים? פיזור המאמץ נוכח הגידול בהיקף הבעיה, מעמיד אתגר המחייב חשיבה יוצרת מחוץ לגבולות הקופסה השחורה, הפרדיגמה והרוקטרינה הקיימות. הקמת ועדת תכנון מיוחדת לקידום תכנון היישובים הכרואיים, שתפקידה יהיה לקצר הליכים ולמקד מאמץ בתכנון ובאישור תוכניות מתאריות ומפורטות ליישובים שיוכרו, כפי שהציעה ועדת גולדברג, יכולה להיות אשנב חשוב לחשיבה מחוץ לקופסה וליציאה ממעגל הקסמים התכנוני החוסם.

**"המנהיגות
הפוליטית
והחברתית של
האוכלוסייה
הכרואית חלשה
ואין לה כוח
להשפיע על שינוי
סדר העדיפויות
בדרך שתביא
לפיתוח היישובים
הכרואיים ושיפור
תנאי החיים של
אוכלוסייה זו".**

קיימים עוד חסמים למימוש קידום הפתרון האפשרי, ויש לפתוח אותם. יש מקום לדון בשאלה של מיקום היישובים הכרואיים באזור הפריפריה, בו ההזרמנויות הכלכליות מועטות ומתרכזות בעיקר ביישובים היהודיים; יש לכדוק את הפתרונות המבניים הקשורים במבנה הדמוגרפי, בגלל מספר המפרנסים המועט במשקי הבית. גם מבנה התעסוקה מהווה חסם שיש לפרוץ אותו. חלקם של הכרואים המועסקים בתעשייה בנגב נמוך ואינו זהה כלל למשקלם באוכלוסיית האזור (25% מכלל התושבים). בשנת 2008 היו העובדים הכרואים רק 3.7% מהמועסקים בתעשייה. מאז שנת 2001 לא חל שינוי בנתון זה, שעמד בזמנו על 4% (גרדוס ונוריאל; 2009).

כאן רצוני להעלות לדיון שאלה הנוגעת להצעת הפתרון שהעלתה ועדת גולדברג, אם אמנם תאומץ ותיושם על ידי מוסדות המדינה, ותתקבל על ידי תובעי הקרקעות הכרואים. האם קבלת ההמלצות תחולל שינוי מבני בקרב האוכלוסייה הכרואית? תשובתי לשאלה זו שלילית. להערכתך, המערכת הפוליטית בישראל משתנה בטווחי זמן קצרים. סדר הקדימויות של המערכת הפוליטית הישראלית לא שם במקום נכבד את האוכלוסייה הכרואית. במקביל, המנהיגות הפוליטית והחברתית של האוכלוסייה הכרואית חלשה ואין בידיה די כוח להשפיע על שינוי סדר העדיפויות בדרך שתביא לפיתוח היישובים הכרואיים ושיפור תנאי החיים של אוכלוסייה זו. מן הטעם הזה ברור לי כי בהצעות ועדת גולדברג אין פתרון להסדר

הוגן המכיר בזכויות הבדואים על הקרקע. יישום חלק מהמלצות ועדת גולדברג, אם אכן ימומשו, ימשיך להיות אטי ולא יעמוד בקנה מידה הולם להיקף הבעיה, במיוחד בנושא הסדר המקרקעין. ככל שאני יודע ומעריך, הביורוקרטיה הממסדית הישראלית לא תצליח לתת לאוכלוסייה הבדואית פתרונות סבירים למצוקות, פתרונות שיבטיחו איכות חיים לאוכלוסייה, וזאת בגלל מורכבות הפרוצדורות המשפטיות והמינהליות והקושי ליישם החלטות מערכתיות ממסדיות. המדינה כן יכולה להמשיך להפעיל כוח, בטענה של אכיפת חוק, בכלל זה הריסת מבנים, פינויים, סגירת שטחים ועוד.

בהקשר זה הציעה ועדת גולדברג המלצות המחייבות הגברת הכפייה וסגירת מסלולים בפני תובעי בעלות, אם לא יקבלו את ההסדר שמונחת על ידי הוועדה בהתאם לסעיפים 78-107. בעניין האכיפה נאמר בסעיף 148 של המלצות ועדת גולדברג: "אין עוד מקום לעצימת עיניים בכל הנוגע לאכיפת החוק. האכיפה חייבת להיעשות בנחישות ובנמרצות, כדי להעביר מסר ברור כי הנגב אינו חצר אחורית של המדינה, וכי חוקיה אינם בגדר המלצה בלבד". כפייה זו, שאינה מבוססת על פתרון אמיץ וחדש לעניין הבעלות על הקרקע, תמשיך לפגוע באוכלוסייה הבדואית. הפגיעה תכוון לאדם ולאדמה כאחת, וזאת בגלל דחיקת בניית סדר קדימויות נכון יותר, שיעניק עדיפות לאדם ולקידומו מתוך הבנה שהאדמה/המרחב/הטריטוריה באים לשרת את האדם.

בין אדם לאדמה – מדיניות חלופית המגבירה אמן

עד עתה העדיפה המדיניות הממסדית שליטה בקרקע על פני פיתוח וחיזוק האדם הערבי הבדואי. האדם הבדואי החקלאי המסורתי, בעל הקרקע, מתייחס לקרקע כמרחב מחיה ובסיס כלכלי כמו גם כחלק מהתרבות שלו. תפקיד המדינה לשרת את צורכי האזרח, להסיר חסמים הבולמים הזדמנויות לחיזוקו והעמדת תשתית קרקעית לרשות ניידותו המרחבית והתפקודית. לממשלת ישראל היתה ועודנה קיימת מדיניות שמעדיפה לנכס לעצמה את האדמה על פני שילוב האדם הערבי הבדואי, המוצג לא פעם כחלק ממיעוט שמאיים על המדינה. המדינה העמידה תשתית קרקעית לאדם/האזרח היהודי, אך שללה זאת מהאדם/האזרח הבדואי. גישה זו סותרת את השיח האזרחי השוויוני, ונוגדת את רוח הזמן לפיה, קיים צורך בחיפוש מתמיד של נתיבים של יישוב סכסוכים, גישור ופישור, מימוש החוק והאמנות הבינלאומיות. גם החוק הישראלי החל להעניק תשומת לב לזכויות האזרח ולכבוד האדם וחירותו. עוכדה: יותר מ-50 עתירות הוגשו לבג"צ בעניין אספקת שירותים לאזרח הבדואי בתחום האזרחי, ובג"צ אף פסק נגד המדינה וחייב אותה לספק שירותים אלו. יחד עם זאת עדיין "תקוע" פסק דין ה"וואשלה" שפסק השופט חלימה כקוץ בגרון,

בשללו את החזרת הקרקע לאדם הברואי. כדי לפסוק פסיקה חדשה שמשנה את פסק דין ה"וואשלה" בנושא זכויות הברואים על הקרקע דרוש אומץ לב של השופטים. פסק דין כזה, שהוא לדעתי צודק, מוסרי ונכון, מתאים כיום לרוח הזמן, המקום והחוק הבינלאומי, והוא עוזר להגברת האמון בין האזרחים למדינה. בהיעדר פסק דין כזה, תפקידה של ועדה ציבורית לעצב מדיניות חלופית שתעניק פלטפורמה ואפשרות לפסיקה אחרת. אך ועדת גולדברג לא יצרה הזדמנות מהפכנית כזו.

כאן רצוני להעלות רעיון היוצא ממסגרת הקופסה השחורה וחוצה את גבולות הפרדיגמה והדוקטרינה המשפטית, הציבורית והאידיאולוגית שקיימות בישראל בעניין הקרקע, ונותן תשומת לב לאדם. ועדת גולדברג, בסעיף 104, קבעה כי עדיין נשאר 2,749 תובעים ברואים על שטח של 592,011 דונם. הצעתי בהקשר זה פשוטה וברורה: שהמדינה תכיר בזכות הבעלות של התובעים הברואים על הקרקע ותמסור להם את השטח. מה היה קורה אילו החליטה המדינה ללכת בנתיב זה? האם הכרה כזו תסכן את המדינה ותפגע בנגב או, אולי, ההיפך הוא הנכון? אני משוכנע שהכרה כזו תביא לשינוי מהפכני ביחס האוכלוסייה הברואית למוסדות המדינה ותשחרר הרבה סירי לחץ. שטח זה שמבוקש להכיר בזכות התובעים הברואים עליו הוא בסך הכול כ-4.1% משטח מחוז הדרום, כ-4.6% משטח נפת באר שבע, ופחות מ-2.7% משטח של ישראל. לא כל השטח הזה יהיה מיועד לפיתוח. יחד עם זאת, כדי לראות את התמונה הכוללת יש לזכור כי היקף השטח המוכר שבבעלות האזרחים הערבים בישראל, לא כולל הנגב, נאמד בכ-730 אלף דונם, כאשר רק כשליש ממנו מיועד לפיתוח על פי תוכניות מתאר, והשאר עדיין שטח פתוח. לא כל השטח הפרטי הזה צריך להיות בתחום השיפוט של רשויות מקומיות. כיום נאמד תחום השיפוט של הרשויות המקומיות הערביות בישראל בכ-617 אלף דונם כאשר כמחציתו בבעלות פרטית ערבית; שאר השטח מצוי מחוץ לתחומי השיפוט של רשויות מקומיות ערביות.

נכון כי הצעתי מבקשת לערוך שינוי במפת גבולות השיפוט של גורמי השלטון המקומי בישראל, במטרה להבטיח צדק והוגנות מרחבית ולהגדיל את תחום השיפוט של הרשויות המקומיות הערביות. אך הכרה קניינית זו בזכויות בעלות הברואים על הקרקע תיתן יותר לגיטימציה לצעדים טכנוניים וגם מנהליים הקובעים גבולות פיתוח ושיפוט שהמדינה ומוסדותיה יכולים ליזום לטובת האזרח. דהיינו, בידי המדינה קיימים מנגנונים לעיצוב המרחב ולבקרת הפיתוח בו. הטענה שהכרה זו תגרום לפיזור הפיתוח אינה מבוססת. יחד עם זאת, ידוע לכול שבנגב קיימות תשתיות לאומיות וארציות כגון שדות תעופה

ומתקנים ציבוריים שבתחומיהם אי־אפשר לממש תביעות בעלות. במקומות אלה ניתן להגיע להסדרי פשרה המבוססים על פיצוי כספי הוגן או על עסקאות הוגנות לחילופי קרקע, שיאפשרו גם שמירת זכות הקניין של האדם יחד עם המשך קיומם של המתקנים הציבוריים והארציים. ההכרה בבעלות של הברואים תפוגג את החששות של משקי בית ברואים ותעודד אותם להתכנס ולהתיישב ביישובים המוקמים על בסיס תכנון שמאפשר פיתוח, ושעונה לצורכי האוכלוסייה הברואית.

אני מודע לכך שהצעתי החלופית להמלצות ועדת גולדברג בעניין הסדרת זכויות על הקרקע מהווה צעד מהפכני־תפיסתי, למרות שהיא פשוטה וניתנת ליישום מיידי. יחד עם זאת, אני משוכנע שצעד זה הוא אפשרי, יש לו בסיס של מימוש "צדק מעברי" והוא עשוי לפרק את הקשר האינהרנטי בין הבעלות על הקרקע לבין הקמת בית/הקמת פזורה. קשר זה מהווה חסם מבני, התנהגותי וממסדי בפני הכרה בכפרים ותכנונם על פי מתכונת גישה חדשות. הכרה כזו תנרמל את היחסים בין האוכלוסייה הברואית בדרום לבין מדינת ישראל, ותהווה בסיס לפשרות ולהסדרים בין האזרחים הערבים בישראל לבין המדינה. הכרה כזו תחזק גם את השיח הפונקציונלי והשיוך האזרחי אל מול החלשת הגישה האתנו־לאומית והשיח הטריטוריאלי הקיים כיום, שמגביר את המתחים ואת האי־אמון בין מוסדות המדינה לציבור היהודי ולציבור הערבי. הכרה זו תגרום ליציאה מקיבוע תפיסתי ומחשבתי הטוען, כי ללא הסדר מקרקעין לא יהיה פתרון להתיישבות הברואית. הגישה הקיימת והפרוצדורות המינהליות והמשפטיות הנגזרות ממנה ומשמרות אותה, שגם המלצות ועדת גולדברג לא חרגו ממנה בצורה משמעותית, מנציחה את המצב הלא טוב הקיים. לעומת זאת, יציאה מהפרדיגמה ומהדוקטרינה הנהוגות כיום, תנפץ מיתוסים, תביא ליצירת מסגרות חדשות שעונות לצרכים האמיתיים של האוכלוסייה ותאפשר פיתוח הפרט הברואי, הקהילה הברואית וגם כל הנגב.

כיום, אין בנמצא נתונים מדויקים על היקף האוכלוסייה הברואית התובעת בעלות על קרקע. לא אסתכן אם אטען שאוכלוסייה זו אינה עולה על 40% מסך האוכלוסייה הברואית. שיעור זה הולך ומצטמק בגלל תהליכי ירושה מורכבים שנובעים מהריבוי הטבעי וגם בגלל נדל"ון קרקע. אבל מעבר לתביעות הבעלות, חובתה של המדינה לזכור כי היא נדרשת לספק קרקע לאוכלוסייה זו, קרקע שתאפשר מגורים הולמים, יצירת מקורות תעסוקה, שירותים ועוד. המדינה אמורה להעמיד שטחי קרקע גם לרשות אוכלוסיית מחוסרי הקרקע. כי זאת יש לזכור ולהפנים: האזרחים הברואים הם אזרחי המדינה וימשיכו להיות חלק ממנה.

הכרה של המדינה בזכות הבדואים על קרקעותיהם תחזק אותם, וזה צריך להיות אינטרס של המדינה. חלק משטחי המחלוקת האלה יהיו מיועדים לבנייה על פי תוכניות מאושרות שעונות על צורכי האוכלוסייה הבדואית ושמתייחסות במגבלות אזוריות וסביבתיות. שטחים אחרים יהיו מיועדים לחקלאות ולמרעה וקרקעות אחרות יהיו שמורות, בהתאם לשיקולים מינהליים ותכנוניים, כפי שהדבר קיים בשאר חלקי הארץ.

**"מדינת ישראל"
כפתה על
הבדואים מערכת
חוקים ותקנות
שחלקם אינם
מקובלים על
האוכלוסייה
הבדואית. מטרתה
של מערכת
חוקים זו היתה
אחת: לייחד את
הקרקעות ולשרת
את מטרת
המדינה".**

בשני העשורים האחרונים הקימה ישראל ועדות שונות שמטרתן לכחון מחדש את מדיניות המקרקעין ובכלל זה הפרטת קרקעות, החלפות קרקע בין קק"ל לממ"י וקיום צדק חלוקתי, ובמטרה לגבש מדיניות מקרקעין בישראל. במסגרת זו נראה כי ישראל עברה מחשיבה של קדם-מדינה בנושא הקרקעות, לחשיבה מדינתית. חשיבה כזאת מסמלת בגרות של מדינה שמדגישה את הממדים האזרחיים, ואינה חוששת לערוך רפורמות מתקנות עולם. אני משוכנע, נוכח השינוי כתפיסה המדינתית, כי הכרה בזכות הבעלות על קרקע תוריד את רמת המתח הציבורי בין רוב למיעוט ובמקביל תכליט את דרכי ההתגברות על החסמים האמיתיים הקשורים באדם, בצורות היישוב, בתשתיות האנושיות, הכלכליות והארגוניות ולא רק בקרקע. המאמץ של המדינה כיום חייב להיות מושקע בטיפול בכעיות האמיתיות של האוכלוסייה, בכלל זה תכנון ופיתוח יישובים בדואיים קיימים.

סיכום

נכון שהמלצות ועדת גולדברג יצרו הזדמנות, אך יחד עם זאת גם הנציחו גישה וסיכונים. כדי למצוא פתרון הוגן וצודק לבעיה, יש צורך בחשיבה ובפתרון מחוץ לקופסה השחורה השלטת כיום, המבוססת על מסורת של אי-הכרה בזכות הבדואים על הקרקע, אלא אם כן הם מסכימים למכור אותה למדינה ולקבל בתמורה לה כספים ולא קרקע. העמדה של המדינה המסרבת בתוקף להכיר בבעלות על הקרקע מגבירה את האי-האמון ויוצרת בסיס לתחושה החריפה שטוענת שמדיניות ההפליה, הדחיקה,

וההכחשה של זכות הבעלות של הברואים על הקרקע מהווה גורם עיקרי ומרכזי בקיפוח ובהיעדר פיתוח הברואים בנגב. השיח הממסדי המאשים, טוען שהברואים משתלטים על הנגב ופולשים לשטחים המצויים בבעלות המדינה. כך אמנם נוקט הממסד בצעדי אכיפה חריפים נגד הברואים המואשמים – הריסת מבנים, ריסוס שדות, הגבלות על גידול בעלי חיים ונקיטת פעולות כוחניות המנסות להרחיק את הברואים מהקרקע ולהאיץ את תהליך העיור הכפוי. בנוסף להיותה לא צודקת ולרוב בלתי מוסרית, מובילה מדיניות הממסד לתוצאות המגבירות את הניכור בין האזרחים הברואים למדינה, ופוגעות בפיתוח האוכלוסייה הברואית וכתוצאה מכך, בכל פיתוח הנגב.

לישראל דרוש כיום פתרון אמיץ, שיפרק מיתוסים ויתאים לרוח הזמן והמקום ושעשוי להביא לפשרות בין הברואים לבין מדינתם, בין האזרחים הערבים לבין מוסדות המדינה וגם בין מדינת ישראל למדינות ערביות ובמיוחד העם הפלסטיני. אני משוכנע כי גישה אמיצה זו של הכרה בזכות התובעים הברואים על הקרקעות שאותן תבעו כבר משנת 1971-1979, למרות הסיכון שחלק מאזרחי ישראל יטענו כנגד הכרה גורפת זו בזכות האוכלוסייה הברואית על הקרקע, תגדיל עשרות מונים את הסיכויים לנרמול היחסים בין מוסדות המדינה לבין האזרחים הערבים הברואים.

למרבה הצער, דווקא היום, כשהחברה הברואית מוחלשת, נציגי המדינה מאשימים את הקורבן ומפעילים עליו מכבש לחצים וכוח ומרכים את הסבל. הכרה בזכות הברואים על הקרקע תביא למצב בו יעוצבו כללי משחק חדשים בתכנון ובפיתוח היישובים הברואיים בפרט, וכל אזור מטרופולין באר שבע בכלל. אני בספק אם העדר הכרה כפי שאני מציע, מצד אחד, והפעלת המלצות ועדת גולדברג, מצד שני, יאפשרו מימוש יעד הפיתוח הרצוי על ידי הקהילה הברואית.

אני מודע לכך שההצעה שלי לא תמצא לה הרבה תומכים בהקשר הפוליטי ובמשטר המקרקעין הקיים. עם זאת אני מאמין ומשוכנע שזה הפתרון ההגון, המוסרי, ושעשוי להוביל שינוי מבני ביחסיה של האוכלוסייה הברואית לעצמה, לאוכלוסייה היהודית ולמוסדות המדינה. הניסיון הראה כי מוסדות המדינה סירבו בעבר להתייחס לתוכנית האב החלופית להתיישבות הברואית שהוכנה בשנת 1990, אך לאחר שני עשורים הכירה כמעט בכל היישובים ובגישה התכנונית, וזאת לאחר שנגרם סבל רב לדורות שלמים, סבל שניתן היה לחסוך. הבעיה המעיקה כיום על מערכת היחסים בין שני

העמים המאכלסים את הארץ הזו, שאין לנו אחרת בלתי, מחייבת פתרון עם חזון גדול, חזון אפשרי המייצר תהליכים המבטיחים קיימות סוציו-תרבותית, כלכלית, סביבתית וגם מרחבית.

מקורות

- גולדברג, א. (2008), דו"ח הוועדה להצעת מדיניות להסדרת ההתיישבות הברואית בנגב, אתר משרד השיכון.
- גרדוס, י. ונוריאל, ר. (2009), התעשייה בנגב תהליכים, מבנה מקום, סקר תעשיות בנגב 2008, מרכז הנגב לפיתוח אזורי, באר שבע.
- זנדברג, ח. (2007), מקרעי ישראל, ציונות ופוסט-ציונות, המכון למחקרי חקיקה ומשפט השוואתי, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- ח'מאיסי, ר. (1990), תכנית אב חלופית להתיישבות הברואית בנגב, האגודה לסיוע ושמירה על זכויות הברואים, באר שבע.
- יפתחאל, א. (2009), לקראת הכרה בכפרי הברואים? תכנון מטרופולין באר שבע מול ועדת גולדברג, תכנון 6 (1), עמ' 165-184.
- Forman, G., (2005), Israeli Settlement in Arab Areas: The Special Land Settlement Operation in Northern Israel (1955-1967). Ph.D. Thesis, University of Haifa, Haifa.